

ELIŠKA GUNIŠOVÁ

ŽÁNROVÉ ROZPÄTIE TVORBY TERÉZIE VANSOVEJ¹

„Vansová ako spisovateľka je zaujímavá aj tým, že sa práve v dobe pre našu literatúru najchudobnejšej mala chuť pustiť do odvážnejších, u nás netradičných tém. Rozhodla sa vyplňať voľný literárny priestor na poli mnohých žánrov...“²

Abstrakt

Predkladaná štúdia vychádza nielen zo snahy vytvoriť druhový a žánrový prehľad bohato rozvetvenej tvorby Terézie Vansovej (1857–1942), ale predovšetkým zo zámeru poukázať na jednotlivé žánrové presahy a posuny v tvorbe tejto významnej slovenskej autorky. Súčasná tendencia literárnej vedy poukazuje na fakt, že práve genologický aspekt skúmania Vansovej umeleckej literárnej tvorby môže prinášať nové pohľady na jej tvorbu, pričom s rovnakým úmyslom je písaný i tento článok.

Abstract**THE RANGE OF LITERARY GENRES IN THE WORKS OF TEREZIA VANSOVA**

The presented paper is not meant only as the attempt to create the genre overview of wide-branched literary production of Terezia Vansova (1857–1942), but primarily as the effort to point out concrete unique genre overlaps and genre shifts in the works of this eminent Slovak writer. Actual tendencies in a literary science indicate, that just genological aspect of analyses of Vansova's literary production could bring new perspectives of a perception of her literary works and this paper is intended as realization of these scientific tendencies too.

Kľúčové slová

Terézia Vansová ■ literárny žánr ■ slovenský literárny realizmus ■ sentimentalizmus ■ cestopis ■ román ■ memoáre ■ novela ■ poviedka

¹ Štúdia vznikla v rámci špecifického výskumu MUNI/A/1125/2014 „*Stimulace a interdisciplinárneho slavistického výskumu*“.

² MIKULOVÁ, Marcela: *Medzi „krásnostrašným“ a pragmatickým*. In: VANSOVÁ, Terézia: *Slovenka doma i na cestách*. Bratislava: Aspekt, 2011, s. 249.

Key words

Terezia Vansova ■ Literary genre ■ Slovak literary realism ■ Pre-Romanticism ■ travelogue ■ novel ■ memoir ■ novella ■ short story

Pri skúmaní žánrových foriem Vansovej umeleckej tvorby je potrebné vziať do úvahy dva závažné a vzájomne sa prepájajúce činitele. Vansová ako autorka žila mimo dobové kultúrne centrum Slovákov – Turčiansky Sv. Martin. Napriek tomu, že udržiavala intenzívne korešpondenčné kontakty s veľkou väčšinou vtedajších predstaviteľov slovenského literárneho sveta, samotný vplyv prevládajúcich dobových tendencií v slovenskej literatúre je u Vansovej oslabený. Obmedzené podliehanie obecným žánrovým tendenciám dáva Vansovej tvorbe väčšiu plasticnosť. Druhým faktorom je Vansovej dôvera vo vlastné spisovateľské schopnosti, ktorú nám dokladajú viaceré úryvky z rozhovorov či zachovanej korešpondencie a sú dnes uložené v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice: „*V dobe mojej mladosti bol to M. Dumný-Bachát. Čítala som jeho veci, ale cítila som, že by som sama vedela krajšie písať než on, zvlášte novely.*“³

Tieto dva faktory spôsobujú, že vo väčšine autorkiných diel akoby absentuje žánrová vyhranenosť, ktorá by autorku nútila pridržovať sa istých pravidiel v snahe dosiahnutia hodnotného diela z hľadiska dobových estetických parametrov. Vansová sa nesnaží o formálnu dokonalosť svojich diel, na ktorú, ako opätovne sama upozorňuje, nemá ani časové možnosti. Kvalitatívnym meradlom sa pre Vansovú ako autorku stal skôr samotný čitateľ, ktorému svoju tvorbu venuje a s ktorým v rámci svojej spoločenskej činnosti komunikuje, a teda predovšetkým slovenská žena. Táto otvorenosť v písaní v spojení s vlastnou sebadôverou spôsobila po viacerých stránkach, že Vansovej umelecká tvorba sa v dobe svojho vzniku vymyká normám a dobovým očakávaniam, vďaka čomu možno Vansovej tvorbu vo viacerých momentoch, vzhľadom na dobu svojho vzniku, označiť zo žánrového hľadiska za originálnu.

Počas svojho tvorivého obdobia, ktoré datujeme od jej sedemnástich rokov až po jej smrť, dokázala Vansová svojou tvorbou obsiahnuť všetky literárne druhy – lyriku, epiku i drámu.

Skoré začiatky jej tvorby sú späté s básnickou tvorbou,⁴ pričom prvé lyrické básne s prírodnými motívmi a ponáškou na ľudovú pieseň nachá-

³ FILIP, A. – KÁLAL, M.: *Rozhovor s pi. Tereziou Vansovou*. In: Pohronský Hlásnik. Dostupné v LA SNK 41 RRR.

⁴ Práve básnická tvorba bola i formou, ktorou sa verejne po prvý raz literárne prejavujú slovenské ženy. Krátky rozsah zjednodušoval začínajúcim autorkám

dzame uverejnené v časopise Orol⁵ (1875), podpísané ako „Terezka M.“. Poetickej tvorbe však ostáva Vansová verná len krátke obdobie. Niekoľko básní nájdeme ešte v nemeckom periodiku *Karpathenpost*⁶ vychádzajúcom v Kežmarku, v ktorom neskôr publikuje i kratšie články, následne sa však Vansová od poézie definitívne dištancuje.

Tak ako pre obdobie, v ktorom Vansová tvorila, tak i pre samotnú spisovateľkinu tvorbu je kľúčová predovšetkým epická tvorba. V období po smrti syna (1882) sú pre Vansovú typické krátke, autorsky menej náročné prozaické formy rozličného tematického zamerania prezentované predovšetkým črtami, humoreskami, besednicami, poviedkami, ale i prípadnými úvahami, ktorých cieľom bolo skôr zaujať a pobaviť. Alexander Šimkovič toto obdobie umeleckých pokusov a „testovania“ autorkiných umeleckých postupov a preferencií, odpovedajúce obdobiu osemdesiatych a počiatku deväťdesiatych rokov 19. storočia, u Vansovej trefne označuje obdobím „rozpačitého prešlapovania“.⁷ Hoci toto obdobie chronologicky korešponduje s obdobím prvej vlny slovenského literárneho realizmu, Vansová sa svojou tvorbou čiastočne vymyká toľto prúdiacemu trendu diktujúcemu témy. Z tematického hľadiska sa Vansovej krátka próza vyznačuje heterogénnosťou, do ktorej spadá jednak próza nadväzujúca na spoločenskú epiku šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov, prezentovaná často s iróniou, vtipom, obsahujúca veľakrát i vzrušujúce tajomno, pripomínajúce vo Vansovej formulácii skôr rozprávkovú tvorbu, ale nevyhýba sa ani závažnejším témam, predovšetkým z oblasti manželského či iba ľúbostného života, kedy s presvedčením zostáva vždy prísne hľadisko kresťanskej morálky. Hoci tieto témy badať aj v niektorých kratších útvaroch, veľakrát závažnejšie témy už presahujú svojím rozsahom do strednej epiky, v ktorej Vansová získava priestor pre

samotnú tvorbu a zároveň vo výbere formy možno badať romantické tendencie. „V roku 1842 vydal J. M. Hurban prvý ročník almanachu *Nitra v češtine ako Dar dcéram a synům Slovenska, Moravy, Čech a Slezka obětovaný. Po prvýkrát sa tu pod básňami objavilo päť ženských mien a pseudonymov, ktoré sa verejne prihlásili k slovenskému literárnemu hnutiu*“ (ZELENKOVÁ, Anna: *Ženy v 40. rokoch 19. storočia (slovenská Nitra a české Pomněnky)*). In: *Problémy slovákistiky v zrcadle areálové filologie*. Ed. Ivo Pospíšil. Brno: Tribun EU, 2010, s. 65).

5 TEREZKA M.: *Moje piesne*. In: *Orol*, časopis pre zábavu a poučenie, 1875, č. 10, s. 263.

6 Jednou zo známejších diel tohto obdobia je báseň „*Verklungen*“, v ktorej mladá spisovateľka zobrazuje svoj žiaľ zo straty jediného syna.

7 ŠIMKOVIČ, Alexander: *Krátka próza Terézie Vansovej*. In: *Literárny archív*. Martin: Matica slovenská, 1994, s. 206.

prehĺbenie a následne dokonalé vykreslenie zachycovanej tematiky, realizujú nadobudnuté spisovateľské sebavedomie a estetické cítenie.

Tak ako pre následnú tvorbu, aj vo vybraných kratších prácach možno u Vansovej badať inšpiráciu reálnym svetom, ktorú autorka v snahe zatraktívnenia jeho obsahu, nie výnimočne, dofabuluje, aby priniesla percipientovi vzrušujúci čitateľský zážitok. Rovnako možno hodnotiť i jednu z jej menej známych krátkych próz – poviedku 2888⁸, ktorá reaguje na dobovo vyhrotené slovensko-maďarské vzťahy, tému pomerne bežnú, pre spracovanie ktorej však volí v slovenskej dobovej literatúre značne marginálne umelecké postupy rodiaceho sa sci-fi na motíve cestovania v čase, pričom však nosná až prehnane akcentovaná národnostne-politická idea esteticky dielo zasahuje, ako si všimla spätne i sama autorka: „*Teraz sa mi to vidí, že je to hodne prehnané, ale v tom čase sme už i také myšlienky prechovávali.*“⁹ Autorka využíva snovú techniku, typickú práve pre fantastickú literatúru 20. storočia, na premiestnenie sa do budúcnosti (konkrétne do roku 2888), v ktorej sa ocitá ako muzeálny exponát, „*obsah sna tvorí v podstate slávnostná reč, ktorá je paródiou na nesčítelné šovinistické prejavy vtedajšej oficiálnej maďarskej propagandy, reč preniknutá iróniou a sarkazmom*“.¹⁰

Predkladané krátke a následne i stredné prozaické útvary Vansová publikuje v periodickej tlači – predovšetkým v Národných novinách a následným Vajanského „omylom“ aj v Slovenských pohľadoch.¹¹ Z časopiseckej tvorby majú vážnejší, osvetový a veľakrát i výchovný charakter publicistické žánre uverejňované neskôr v Dennici.¹²

„*Předkládejte čtenáři, co se mu líbí...*“¹³ píše v svojej veršovanej poetike *L'Art poétique* (1674) Nicolas Boileau-Despréaux (1636–1711). Akoby pridŕžajúc sa tohto pravidla, prináša Vansová do slovenskej literatúry novú formu románu – ženský román prezentovaný jej najznámejším

⁸ Poviedka bola uverejnená v roku 1887 v Slovenských pohľadoch na s. 261–270.

⁹ VANSOVÁ, Terézia – prepis listu. Dostupné v LA SNK 198 D1.

¹⁰ MAZÁK, Pavol: *Typológia prózy Terézie Vansovej*. In: Literárny archív. Martin: Matica slovenská, 1994, s. 200.

¹¹ Napriek tomu, že v Národných novinkách a Slovenských pohľadoch vychádza prevažná časť Vansovej kratšej tvorby, rovnako autorka prispieva i do ďalších periodík, a to napríklad do Domu a školy, Obzoru, Priateľa dietok, ako aj do českých Květov, Ženského sveta a Ženských listov.

¹² Do krátkej, ale už nie pôvodnej, prózy patria i záznamy autorky o ľudových poverách, povestiach a zvykoch, ktoré autorka počas svojho života zhromažďovala a postupne spracovávala.

¹³ BOILEAU-DESPRÉAUX, Nicolas: *Umění básnické*. [online]. [cit. 27. 1. 2015]. Dostupné na: <https://is.muni.cz/el/1421/jaro2013/ESB092/um/boileau.pdf>.

dielom *Sirota Podhradských* (1889). Odhodlanie Vansovej napísať román bolo v danej dobe ešte neočakávaným rozhodnutím, prirodzene však vyplývalo z dovtedajších bohatých autorských, ale i čitateľských skúseností spisovateľky a čo je dôležitejšie, rovnako reagovalo na potreby ženskej čitateľskej obce.

Vansová bola skutočne dostatočne jazykovo vybavená na čítanie nielen slovenskej a českej, ale i nemeckej, maďarskej a neskôr dokonca i ruskej literatúry, ktorú neraz dáva do pozornosti vo svojej korešpondencii i v samotnej umeleckej tvorbe – L. N. Tolstého a jeho *Vojnu a mier* či *Annu Kareninu*, od M. J. Lermontova vyzdvihuje najmä *Hrdinu našich čias* a naopak, o M. F. Dostojevskom sa nevyjadruje pochvalne. Číta a obľubuje i ďalšie populárne romány svojej doby, ako napr. *Janu Eyrovú* od Charlotte Brontëovej (v origináli *Jane Eyre* v roku 1847 pod pseudonymom Currer Bell) či *Bena Hura* (1880) od Lew Wallace, ale i Ch. Dickensa, B. Björnsona a samozrejme S. H. Vajanského. Autorka ovplyvnená kraľujúcim žánrom 19. storočia sa túži aspoň žánrovo vyrovnáť so svojimi vzormi a napísať vlastný román i napriek nesúhlasu okolia (sám manžel, Ján Vansa, jej radí, aby na tú „nezmyselnú myšlienku“ – napísať román, vzniknutú vplyvom západnej tvorby, čo najrýchlejšie zabudla).

Výber ženského sentimentálneho románu ako triviálnej formy románu nemožno pripisovať iba autorkinej záľube v sentimentálnych nemeckých románoch reprezentovaných predovšetkým Eugéniou Marlittovou, vl. m. Eugéniou Johnovou¹⁴ (1825–1887). Vansová si uvedomovala absenciu obdobných diel v slovenskom jazyku a zároveň dopyt po nich u slovenských čitateľiek. Z hľadiska prínosu k žánru románu v slovenskej literatúre všeobecne je nutné priznať Vansovej prioritné postavenie v danej variácii žánru. Z hľadiska hodnotového prínosu pre jej tvorbu ako takú, Ján Števček priznáva *Sirote Podhradských* prínos v jeho, u Vansovej netypickej, jednostrannosti „v rešpektovaní autonómnosti jednotlivých vrstiev sentimentálneho románu“.¹⁵

¹⁴ V rozhovore s M. Kálalom a A. Filipom v roku 1927 Vansová na otázku: Kto na Vás najviac pôsobil? odpovedá: „*Je pochopiteľné, že na mladú ženu činila tiež veľký dojem „Martlittová“, ktorú som čítala v Gartenlaube a ktorá bola vtedy v móde*“ (FILIP, A. – KÁLAL, M.: *Rozhovor s pi. Tereziou Vansovou*. In: Pohronský Hlásnik. Dostupné v LA SNK 41 RRR).

¹⁵ ŠTEVČEK, Ján: *Sirota Podhradských. Biele miesta v Dejinách slovenského románu*. In: Literárny archív. Martin: Matica slovenská, 1994, s. 212.

Po úspešnom prijatí prvého románu čitateľmi¹⁶, ako aj dobovou kritikou¹⁷ sa Vansová snaží najfrekventovanejšiemu a najčítanejšiemu literárnemu žánru¹⁸ venovať i naďalej. Napriek faktu, že už na konci 19. storočia má pripravené podklady na dva ďalšie romány, oba predstavuje verejnosti až takmer o 30 rokov neskôr – román *Sestry*¹⁹ a *Kliatba*²⁰.

Našu pozornosť si zaslúži predovšetkým román *Kliatba*. Nie je založený iba na prerozprávanom fiktívnom príbehu, ktorý tematicky neviazaná autorka spracuje v rámci určitého prozaického žánru, ako to bolo vo Vansovej dielach zvykom. Hoci prvotný námet získava autorka ešte v detstve, podkladové piliere pre napísanie románu hľadala vo vtedajšom župnom archíve a zachovanej korešpondencii. Vo svojej fikčnej tvorbe tak vo väčšej miere po prvýkrát využíva reálne dokumentárne prvky – súdne dokumenty, ktoré nachádza pod heslom *Acta Feketiana*.²¹ Týmto počínom akoby Vansová chcela opätovne rozšíriť a posunúť svoju tvorbu smerom k reálnu

¹⁶ Jedným z faktorov dokladajúcich úspech Vansovej ženského románu je i záznam o tom, že *Sirota Podhradských* chceli v roku 1930 sfilmovať. Pritom sa malo jednať o natočenie nie nemého, ale zvukového filmu, ktorý bol v tej dobe ešte stále raritou.

¹⁷ Ešte v decembri roku 1887 posielala Vajanskému list s prosbou o prečítanie dokončeného románu a podľa jeho mienky sa má autorka rozhodnúť, či bude písať ďalej, alebo sa stane gazdinou. Vajanský knihu nielen prijme, ale po jej vydaní publikuje v Národných novinách i pochvalnú recenziu: „*Objavenie sa Vansovej románu musí potešiť každého priateľa slovenskej literatúry, najmä keď sa presvedčí, že neprišiel do nej nový balast, ale dielo prepracované s pilnosťou nevšednou, láskou k veci ideálnou a talentom veľmi vynikajúcim v naše dni... Spisovateľka hladkým slohom, sympatickým tónom odhaľuje nám v objemnej knižke mnoho citov, ale neupadá do sentimentálnosť... Vansová podala nám dobrú, zábavnú, dobre písanú knihu — trochu upomínajúcu na zastaralú už románovú techniku nemeckú. Ale takéto reminiscencie sú nevyhnutné u nás, kde čítajú mnoho marlittiád a spielhageniád*“ (VAJANSKÝ, Svetozár Hurban: *Terézia Vansová, Sirota Podhradských*. Národné noviny, 1889, č. 83–84).

¹⁸ POSPÍŠIL, Ivo: *Literární genologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 27.

¹⁹ Pôvodný názov, pod ktorým dielo vychádzalo časopisecky v roku 1927 v Slovenskej krajine bol *Ariadne*, knižne vychádza v roku 1930 v Mazáčovej slovenskej knižnici v Prahe už pod názvom *Sestry*.

²⁰ VANSOVÁ, Terézia: *Kliatba*. Košice: Slovenský východ, 1926. 282 s.

²¹ „*Chytila som sa napísať román Kliatba. Dáta a stručnú históriu mala som už azda i tridsať rokov v rukopise, kdeže to bol dej taký neobyčajný, k tomu i krásnostrašný, že som o ňom už v detskom veku počula rozprávať. Po prevrate mala som prístup do župného archívu, tam som si vyhladala a pomocou znalca latiny vypísala dáta z pravoty Acta Feketiana*“: píše Vansová v liste Antónii Gebauerovej. Pozri: MIKULOVÁ, Marcela: *Medzi „krásnostrašným“ a pragmatickým*. In: Terézia Vansová – Slovenka doma i na cestách. Eds.: Jana Cviková – Jana Juráňová. Bratislava: Aspekt, 2011, s. 248–257.

a od sentimentálneho románu chcela prejsť k románu historickému, hoci sa jej zámer uskutočniť nepodarí. „*Chcela by som nakresliť a verne podať obraz tej doby...*“ píše v liste Štefanovi Krčmérymu.²²

Napriek snahe autorky o vytvorenie dokumentárne podloženého historického románu²³ sa samotná historická fabula, sama nesúca v sebe azda až príliš krutých a šokujúcich udalostí, navyše autorsky spracovaná, teda sujetovo transformovaná so zámerným zvýraznením až morbidných motívov a šokujúcich obrazov, prenáša do príbehu „krásnostrašného“, ako príbeh nazýva i sama autorka, čím sa dielo pripodobuje skôr románu gotickému, resp. čiernemu románu (z angličtiny *gothic novel* – strašidelný román či román hrôzy), ako zamýšľanému románu historickému. „*Dŕraz je položen na dejovú složku, v níž se rozvíjí motivy racionální i fantastické, poutající pozornost čtenáře svou dobrodružností a akčností a vyvolávají v něm emocionální pnutí.*“²⁴ Táto žánrová forma je charakteristická najmä pre anglickú literatúru druhej polovice 18. storočia a začiatok 19. storočia,²⁵ čím sa Vansová opätovne zjavne nechcene vzdáľuje od dobových estetických štandardov v slovenskej literatúre, slovenskú čitateľskú obec však aj napriek tomu zaujme.

Výraznou a predovšetkým neopomenuteľnou zložkou Vansovej rozsiahlej tvorby je žáner cestopisu, v rámci ktorého bola Vansová ako ženská autorka v slovenskej literatúre priekopníčkou, obdobne ako v žánri románu pre ženy. V tomto prípade je jej novátorstvo a špecifický prínos k žánru natoľko intenzívny, že sa o autorkine práce subsumovateľné pod tento žáner ešte i dnes pomerne intenzívne zaujíma domáca i zahraničná literárna veda.²⁶ Samotný vznik prvého cestopisu T. Vansovej bol

²² Pozri KOCÁK, Michal: *Vansovej román Kliatba*. In: Literárny archív. Martin: Matica slovenská, 1994, s. 215.

²³ Vansová v prvom vydaní svoj román skutočne nazýva historickým románom, svoje rozhodnutie mení až po nepriaznivej kritike a román v druhom vydaní označuje za historicko-romantický obraz zo začiatku 19. storočia.

²⁴ PAVERA, Libor – VŠETIČKA, František: *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 127.

²⁵ Prvým gotickým románom sa označuje román – Horace Walpole (1717–1797): *Otrantský zámok* (1765).

²⁶ Z najnovších štúdií môžeme spomenúť Marcelu Mikulovú a jej články venujúce sa nielen Vansovej cestopisu *Pani Georgiadesová na cestách – Pražská Všeslovenská výstava v slovenskom „osvietenom“ cestopise*. In: Literárni historiografie a česko-slovenské vzťahy. Brno: Tribun EU, 2011, s. 63–70; *Medzi „krásnostrašným“ a pragmatickým*. In: Terézia Vansová – Slovenka doma i na cestách, s. 248–256. Eds.: Jana Cviková – Jana Juráňová. Bratislava: Aspekt, 2011; *Terézia Vansová, Božena Němcová a koncept neskorého biedermeieru*. In:

podmieneny viacerými spoločenskými faktormi, ktoré ovplyvňovali žáner cestopisu v celoeurópskom meradle. Medzi ne patrí najmä fenomén sprístupnenia cestovania pre širší okruh ľudí, čo sa odzrkadľuje na zvýšenom záujme o cestovanie nielen z mužskej strany, ale rovnako i zo ženských kruhov. Tým sa zvyšuje i autorský interes, a teda aj tvorba cestopisných diel, čo sa pretavuje do kvantitatívneho nárastu publikovaných cestopisných zápiskov v slovenskej periodickej tlači a jeho následnej popularite u čitateľskej obce. Vansová ako autorka tak svojím pomerne rozsiahlym cestopisom *Pani Georgiadesová na cestách*²⁷ nadväzuje na populárny žáner, avšak svojím tvorivým autorským prístupom ho výrazne tematicky a esteticky obohacuje, predovšetkým s ohľadom na jeho príťažlivosť pre ženskú čitateľku. Vansovej záznam z cesty do Prahy a späť na národopisnú výstavu, ktorá sa konala v roku 1895, sa výrazne odkláňa od zaužívaného, a pre cestopis typického, dokumentárne deskriptívneho opisu cesty.

Autorka výrazne zintenzívňuje naratívnu zložku prostredníctvom fiktívnej rozprávačky Johanky, čím sa žáner cestopisu balansujúci medzi umeleckou a vecnou rovinou literatúry vo Vansovej pretvorení prikláňa k umeleckej literatúre, čo zvyšuje nielen estetickú hodnotu diela, ale multiplikuje jeho funkčné zameranie na dokumentárno-edukatívne-zábavné. Netypickou modifikáciou tak Vansová približuje žáner cestopisu novému publiku – slovenským ženským čitateľkám s nízkou úrovňou dosiahnutého vzdelania, pre ktorú bola mužská literárna tvorba príliš náročnou na čítanie. Čo je prínosné a atypické pre samotný žáner cestopisu v slovenskej literatúre, je odosobnenie sa autorského subjektu od postavy rozprávača, čo Vansová prekvapivo do svojho cestopisu zahŕňa a pridáva tak svojmu cestopisu ďalšie špecifické črty.²⁸

Božena Němcová a její Babička. Ed. Karel Piorecký. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2006, s. 117–126. Zo zahraničných ohlasov spomeňme: FILIPOWICZ, Marcin: *Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy Terézie Vansové. Ženská verze ideologického cestopisu*. In: Mezi deklamováním a románem. Proměny žánrů v české a slovenské literatuře. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2006, s. 97–106 alebo ZAVRTANIK, Maša: *Semiotizacija potopisa Terézie Vansove*. In: Fiala Szlavisták Budapešti Nemzetközi Konferenciája I. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2012, s. 120–122.

²⁷ Cestopis *Pani Georgiadesová na cestách* vychádza najskôr časopisecky v rokoch 1896–1897 v Slovenských pohľadoch a knižná podoba vychádza až v roku 1930 v nakladateľstve E. Mazáča v Prahe. Autorka pri písaní vychádza z osobných zážitkov z absolvovanej cesty na Národopisnú výstavu v Prahe, ktorá sa uskutočnila v júli 1895.

²⁸ Následný návrat k cestopisnej tematike Vansová realizuje cez cestopisnú črtu *Z rovín dolnozemsých*, ktorá už svojím rozsahom nemôže konkurovať rozsiah-

Ako sme už skonštatovali, Vansová rada transformovala reálne udalosti do literárnej podoby, čo potvrdzuje i niekoľko jej biografických projekcií osôb z jej blízkeho okolia do rôznych epických žánrov. Týmto Vansovej prózam býva pripisovaný predovšetkým hodnotový prínos za literárne zakonzervovanie dokumentárnych faktov o dobových reáliách. Výraznejšie zarezonovali predovšetkým dve diela – memoárové črty *Ján Vansa* (pred knižným vydaním v roku 1938 vychádzali v Slovenských pohľadoch v rokoch 1926–1928 pod názvom *Môj muž*) a beletrizovaný životopis vlastnej matky *Terézia Medvecká, rodená Lange* (vychádzal v Demnici roku 1900).

Paradoxom zostáva, že hoci Vansová opisovala životy svojich najbližších, svoj vlastný životopis v obširnejšej verzii nenapísala, ba dokonca ho odmietla písať s odôvodnením, že by nemohol byť dostatočne príťažlivý pre čitateľov. Čiastočné informácie z jej života sú však zachytené vo vyššie uvedených biografických dielach. Prekvapivé zostáva, že Vansová si nepísala ani vlastný denník, napriek tomu, že písanie denníkov bolo najmä pre 19. storočie veľmi populárnou činnosťou,²⁹ obzvlášť u vzdelanej ženy. Napriek tomu, ak nahliadneme do Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice, zistíme, že Vansovej nikdy nepísaný denník sa častokrát akoby fragmentárne ukrýva v jej osobnej korešpondencii, ktorá práve v prípadoch, keď sa jedná o listy odosielané blízkym priateľom, prezrádza o autorkinom živote rovnako veľa ako pomyslené denníkové zápisky, s tým rozdielom, že opisy jednotlivých príhod, nálad, zdravotného stavu a aktuálnych aktivít si čitateľ musí chronologicky usporiadať sám a až následne je možné si z nich vziať to podstatné.

Pokiaľ sme v úvode uviedli, že Vansová bola i autorkou dramatickej tvorby, nemožno aspoň v náznaku spomenúť i jednotlivé formy toho druhu, ktorý reprezentujú Vansovej hry *Potopa* (1886, trojdejstvá divadelná hra pre deti), *V salóne speváčky* (1889)³⁰, *Svedomie* (1897, päťdejstvá

losti cestopisu *Pani Georgiadesová na cestách* a rovnako ani jej žánrové presahy nie sú natoľko citeľné. Autorka ju uverejňuje v roku 1907 na stránkach Dennice na pokračovanie v siedmich častiach.

²⁹ „Je veľmi pravdepodobné, že nejpzději od počátku minulého století si každodenní události zapisovala snad každá žena z vyšších vrstev“ (LENDEROVÁ, Milena: *K hřtchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 199).

³⁰ Z hľadiska aktuálnosti je zaujímavé, že hra *V salóne speváčky* (1889) sa dočkala svetovej premiéry až v roku 2014 v Bratislave. „Nevieme dôvody jej neinscenovania. Môžeme sa iba skromne domnievať, že obdobia, v ktorom Vansová písala pre divadlo, bolo tak zahľadené do svojich národnostných a iných problémov, že takáto dramatika nebola vhodným nástrojom pre formovanie vlastenectva a slo-

dráma), *Lúbezni hostia* (1901, jednoaktovka), *Môj Jožko* (1906, trojdejtstvosvá veselohra). Najvýraznejšiu pozornosť si iste zaslúži dráma *Svedomie*, ktorá sa stala populárnou a veľmi často hranou dedinskou hrou³¹, a to nielen v dobe svojho vzniku, ale aj po smrti autorky.

Napriek faktu, že predkladaný článok je koncipovaný iba ako prehľadový súhrn šírky žánrového rozpätia Terézie Vansovej s dlhšími či kratšími pozastaveniami pri jednotlivých žánrových formách, našou snahou bolo práve obsiahnutie tohto genologického momentu v celej Vansovej tvorbe a tam, kde to bolo dôležité, poukázať na jednotlivé presahy, vychýlenia mimo zaužívané konvencie. Pokiaľ „s *ohromným zvýšením počtu čtenářů v devatnáctém století přibýlo i žánrů*“,³² je nutné brať do úvahy, že autorka práve popri iných (edukatívnych, emancipačných a národno-ideologických) snahách reaguje i na tieto novovzniknuté potreby. Vansová ako vzdelaná osoba, napriek tomu literárny samorast, sa dokázala s touto situáciou vysporiadať najmä podľa vlastných a čitateľských meradiel. Snáď i vďaka prítomnosti tejto vlastnej stupnice hodnôt je zo žánrového aspektu natoľko zaujímavá a zároveň stále čiastočne neprebádaná dodnes.

Literatúra

- BOILEAU-DESPRÉAUX, Nicolas: *Umění básnické*. [online]. [cit. 27. 4. 2015]. Dostupné na: <https://is.muni.cz/el/1421/jaro2013/ESB092/um/boileau.pdf>.
- CVIKOVÁ, Jana – JURÁŇOVÁ, Jana: *Terézia Vansová – Slovenka doma i na cestách*. Bratislava: Aspekt, 2011. 350 s.
- FILIP, A. – KÁLAL, M.: *Rozhovor s pi. Tereziou Vansovou*. In: *Pohronský Hlásnik*. Dostupné v LA SNK 41 RRR.
- FILIPOWICZ, Marcin: *Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy Terézie Vansové. Ženská verze ideologického cestopisu*. In: *Mezi deklamovánkou a románem. Proměny žánrů v české a slovenské literatuře*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2006, s. 97–106. [online]. [cit. 26-5-2015]. Dostupné na: <http://www.ucl.cas.cz/slk/data/2005/sbornik/sbornik.pdf>.
- KLÁTIK, Zlatko: *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968. 474 s.

venského jazyka.“ Hra je o ambicióznejšej mladej umelkyni, ktorá sa rozhoduje medzi bohatstvom, kariérou a súkromným šťastím. In: MAŠLEJOVÁ, Diana: *Jedinečné spracovanie Vansovej*. [online]. [cit. 27.1.2015]. Dostupné na: http://www.inba.sk/vismo/dokumenty2.asp?id_org=600185&id=2646&p1=8819.

- 31 Viaceré spracovania hry ožívajú opätovne v roku 1937, a teda počas osláv 80. narodenín Vansovej. Hra *Svedomie* bola taktiež prepracovaná na rozhlasovú hru v roku 1982.
- 32 WELLEK, René – WARREN, Austin: *Teorie literatury*. Olomouc: Votobia, 1996. 331 s.

- KOCÁK, Michal: *Vansovej román Kliatba*. In: Literárny archív. Martin: Matica slovenská, 1994, s. 213–217.
- LENDEROVÁ, Milena: *K hřichu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. 300 s.
- MAŠLEJOVÁ, Diana: *Jedinečné spracovanie Vansovej*. [online]. [cit. 27.1.2015]. Dostupné na: http://www.inba.sk/vismo/dokumenty2.asp?id_org=600185&i-d=2646&p1=8819.
- MAZÁK, Pavol: *Typológia prózy Terézie Vansovej*. In: Literárny archív. Martin: Matica slovenská, 1994, s. 199–203.
- MIKULOVÁ, Marcela: *Pražská Vseslovanská výstava v slovenskom „osvietenom“ cestopise*. In: Literárni historiografie a česko-slovenské vzťahy. Brno: Tribun EU, 2011, s. 63–70.
- MIKULOVÁ, Marcela: *Medzi „krásnostrašným“ a pragmatickým*. In: CVIKOVÁ, Jana – JURÁŇOVÁ, Jana: Terézia Vansová – Slovenka doma i na cestách. Bratislava: Aspekt, 2011, s. 248–257.
- MIKULOVÁ, Marcela: *Terézia Vansová, Božena Němcová a koncept neskorého biedermeieru*. In: PIORECKÝ, K.: Božena Němcová a její Babička. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2006, s. 117–126.
- PAVERA, Libor – VŠETIČKA, František: *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. 422 s.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Literární genologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 120 s.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Základní okruhy filologické a literárněvědné metodologie a teorie*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2010. 276 s.
- ŠIMKOVIČ, Alexander: *Krátká próza Terézie Vansovej*. In: Literárny archív. Martin: Matica slovenská, 1994, s. 204–208.
- ŠTEVČEK, Ján: *Sirota Podhradských. Biele miesta v Dejinách slovenského románu*. In: Literárny archív. Martin: Matica slovenská, 1994, s. 209–213.
- TEREZKA, M.: *Moje piesne*. In: Orol, časopis pre zábavu a ponaučenie, 1875, 4. 10, s. 263.
- VAJANSKÝ, Svetozár Hurban: *Terézia Vansová, Sirota Podhradských*. In: Národné noviny, 1889, č. 83–84.
- VANSOVÁ, Terézia: *Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy na národopisnú výstavu*. Praha: Mazáčova slovenská knižnica, 1930. 258 s.
- WELLEK, René – WARREN, Austin: *Teorie literatury*. Olomouc: Votobia, 1996. 560 s.
- ZAVRTANIK, Maša: *Semiotizacija potopisa Terézie Vansove*. In: Fialat Szlavisták Budapesti Nemzetközi Konferenciája I. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2012, s. 120–122.
- ZELENKOVÁ, Anna: *Ženy v 40. rokoch 19. storočia (slovenská Nitra a české Pomměnký)*. In: Problémy slovakistiky v zrcadle areálové filologie. Ed. Ivo Pospíšil. Brno: Tribun EU, 2010, s. 65–75.

Mgr. Eliška Gunišová

Ústav slavistiky, FF MU Brno

gunisova@mail.muni.cz

